

Een wapen voor onderweg. Over wapendracht langs 's heeren wegen en de regulering hiervan

Johri Maat¹

Henny Sackers staat bekend als kenner van de wapenwetgeving en ander *bijzonder strafrecht*. Als er ergens in Nederland een serieus wapenincident heeft plaatsgevonden, weten de media hem snel te vinden. Daarnaast is hij bekend vanwege zijn betrokkenheid bij de Nijmeegse 4Daagse, voorheen Internationale Vierdaagse Afstandsmarsen Nijmegen geheten. Eerst als wandelaar – 25 keer – en sinds 1997 als lid van het Uitvoerend Comité. In 2018 is Henny hiervan de voorzitter geworden, of zoals men dat bij de 4Daagse noemt: de marsleider. Op het eerste gezicht zijn dit twee verschillende werelden die samenkomen in deze Nijmeegse hoogleraar, die ook nog eens politierechter is. Toch is er wel degelijk een snijpunt te vinden, waarop in deze bijdrage wordt ingegaan: gewapende reizigers.

Tot laat in de twintigste eeuw droegen militairen uit binnen- en buitenland die meeliepen in de 4Daagse hun persoonlijke bewapening mee om daarmee aan de vereiste tien kilogram bepakking te komen. Rond 1985 is vanuit de organisatie met het ministerie van Defensie afgesproken dat de wapens thuis bleven. Alleen de Zwitserse militairen en de leden van het Nederlandse Korps Nationale Reserve hebben hun wapens nog lange tijd gedragen, maar ook zij hebben zich uiteindelijk geconformeerd aan het beleid dat geen wapens meer tijdens de 4Daagse-marsen worden gedragen.² Een noodzaak om gewapend door het Rijk van Nijmegen te gaan is er tegenwoordig ook niet meer. Dat was vroeger wel anders ...

1. Struikroverij en adelsveten

Langs 's heeren wegen gaan was vroeger niet zonder gevaar. De wegen waren slecht, er bestond nog geen 'verkeerspolitie' en de kans dat de reiziger werd overvallen door een stel bandieten – niet zelden huurlingen zonder emplooi – was niet denkbeeldig. Verschillende sagen herinneren hier nog aan, zoals die uit de vijftiende eeuw over

¹ Met dank aan prof. mr. Corjo Jansen (RU), mr. Hendrik-Jan Talsma (senator, vm. officier van justitie WWM), drs. Jeroen Punt en drs. Mathieu Willemsen (conservatoren Nationaal Militair Museum) voor het commentaar op het concept van deze bijdrage.

² Persoonlijke communicatie Henny Sackers, 13 december 2021.

de Drentse struikrovers Ellert en Brammert.³ Ook het schilderij ‘De overval’ (ca. 1570-1575), uit de directe omgeving van Pieter Bruegel de Oude, geeft een mooie verbeelding van dit risico (afbeelding 1).

De dreiging kwam overigens niet alleen van ordinaire rovers van bedenkelijk allooi. Ook edellieden maakten zich schuldig aan overvallen bij wijze van vergeldingsacties gedurende onderlinge veten. Tijdens deze zogeheten ‘adelsveten’ werd het gebied van de tegenstander met plundertochten geteisterd. Vooral de boeren leden hierbij materiële schade, maar de edelman in wiens gebied dit plaatsvond leed immateriële schade door het statusverlies en de ondermijning van zijn gezag. In laat-middeleeuws Holland en Zeeland kwamen deze adelsveten steeds minder voor, maar in de Duitse landen moesten in de vijftiende eeuw handelskaravanen uit Neurenberg vanwege deze ‘*Kleinkrieg*’ nog door stedelijke milities worden begeleid en organiseerden de kooplieden ook zelf gewapende begeleidingstroepen, waarbij individuele reizigers zich aansloten.⁴

Afbeelding 1. Pieter Bruegel de Oude (directe omgeving), ‘De overval’, ca. 1570-1575, olieverf op paneel, Stockholm University Art Collections (inv. 17).

3 W. de Blécourt, R.A. Koman, J. van der Kooi & Theo Meder (red.), *Verhalen van stad en streek. Sagen en legenden in Nederland*, Amsterdam: Bert Bakker 2010, p. 143-145.

4 C. Claudemans, *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland*, Hilversum: Verloren 2004, p. 33, 40, 47.

Het is niet vreemd dat ook individuele burgers zich tegen deze dreiging wilden kunnen verweren. Lange tijd was het dragen van wapens onderweg normaal. Dit was niet voorbehouden aan de adel, militairen of andere overheidsdienaren. Op het schilderij ‘Terugkeer van de Kermis’ van Pieter Brueghel de Jonge (ca. 1620) zijn verschillende soorten wapens te zien, zowel een rapier of degen als twee ‘*Bauernwehren*’ en een ‘klooddolk’ (afbeelding 2). Zelfs geestelijken – normaliter ongewapend – mochten op reis ter zelfverdediging wapens dragen.⁵

Dit roept de vraag op wat voor wapens reizigers in onze Lage Landen – en omstreken – door de tijd heen bij zich konden dragen en of dit van overheidswege was gereguleerd. Want de vrees voor misbruik was ook destijds al aanwezig. In deze bijdrage wordt hierop ingegaan, waarbij de reizigers te water – koopvaardij en visserij – buiten beschouwing worden gelaten.

Afbeelding 2. Pieter Brueghel de Jonge, ‘Terugkeer van de Kermis’, ca. 1620, olieverf op paneel, Nivaagaards Malerisamling, Nivå, Denemarken (inv. 0011NMK, detail, wapendracht gemarkeerd door auteur).

2. Weerplicht

Wapenbezit was ooit veel algemener dan tegenwoordig. Het beginsel dat elke ‘vrij man’ bereid moest zijn de eigen gemeenschap te verdedigen – de weerplicht – of de landsheer bij te staan tijdens een gewapende expeditie – de heervaart – bestond al in de middeleeuwen. Wanneer er onraad was, werd men opgeroepen en moest men gewapend en al samenkomen.⁶ Om aan deze burgerplicht te kunnen voldoen, diende elke weerbare man zelf in het bezit te zijn van wapens – zoals boog, speer of zwaard – en de benodigde beschermende uitrustingsstukken. Hierbij werd rekening gehouden met de draagkracht van de weerplichtige. Dat gold in de stad, maar ook op

⁵ B. Gevaert, *Te wapen! Europa's vergeten krijgskunsten (14de tot 17de eeuw)*, Antwerpen: Davidsfonds 2016, p. 70.

⁶ J.H. Mol, *De Friese volkslegers tussen 1480 en 1560. Met een editie van de Monsterlijsten van Friesland 1552 en Ameland 1558 door P.L.G. van der Meer en J.H. Mol*, Hilversum: Verloren 2017, p. 14.

het platteland.⁷ In Leiden kende men bijvoorbeeld in 1477 een verdeling in vijf schijven.⁸ In Drenthe bepaalde de Etstoel van Rolde in een oordeel (uitspraak) uit 1399 dat een onderscheid moest worden gemaakt tussen de rijkere eigengeërfde boeren en de armere pachters. Op het niet nakomen van de bepalingen inzake wapenbezit – en daarmee het niet kunnen voldoen aan de weerplicht – stonden boetes.⁹

Afbeelding 3. Albrecht Dürer, 'Drei Bauern im Gespräch', ca. 1497, kopergravure, Kulturhistorisches Museum Magdeburg, Duitsland (Gr. 53.59, de boer links houdt een zwaard vast, de boer rechts draagt een Bauernwehr).

Aanvankelijk werden wapens alleen gedragen bij het vervullen van de weerplicht, tijdens de jacht of ter zelfverdediging op reis. Maar in de loop van de vijftiende eeuw

7 J.H. Maat, 'Beheersing van legaal particulier (vuur)wapenbezit: de voorgeschiedenis', *Tijdschrift voor Bijzonder Strafrecht & Handhaving* 2020, nr. 6, p. 316-322.

8 P. Knevel, *Burgers in het geweer. De schutterijen in Holland, 1550-1700*, Hilversum: Verloren 1994, p. 48.

9 Mol 2017, p. 43.

veranderde dit. Als onderdeel van de civiele herendracht werden gevestwapens steeds vaker gedragen. Dit noemde men het 'zijdgeweer'. 'Geweer' was oorspronkelijk een algemene term voor 'wapen', een wapen voor aan de zijde dus. Wel waren deze burgerwapens vergeleken met de militaire typen over het algemeen lichter en dunner, dan wel korter.¹⁰ Hierbij ging het bijvoorbeeld om zogeheten 'boerenweer' en 'huisweer', internationaal bekend als het Duitse '*Bauernwehr*' en '*Hauswehr*' (afbeelding 3) en een variant, het 'lange mes'. Ze leken op zwaarden, maar waren eenvoudiger uitgevoerd, misten veelal de pareerstang en hadden een eensnijdende kling. Daarnaast werden deze zaken als werktuig op het land of bij de jacht gebruikt.¹¹

Los van deze specifieke wapens werden ook messen en dolken algemeen gedragen, zowel door mannen als vrouwen. Deze voorwerpen waren belangrijk als eetgerei en gereedschap, maar dienden in voorkomende gevallen ook als wapen. Dat gold zeker voor de klotdolk, ook wel 'klotendolk' en in de negentiende eeuw wat preutser 'nierdolk' genoemd. De benaming verwees naar de positie waar deze veelal werd gedragen, maar ook naar de vorm, waarbij de twee ballen de viriliteit van de drager uitbeelden.¹²

Dit soort wapens waren noodzakelijk, maar het bezit hiervan leidde ook tot misbruik, zoals het uitvechten van veten, overvallen en eigenrichting. Daarom werden halverwege de vijftiende, begin zestiende eeuw in allerlei steden verschillende verbodsbepalingen ten aanzien van deze messen, dolken en andere wapens ingevoerd. Deze zaken mochten bijvoorbeeld niet meer op elk moment worden gedragen en soms was het verplicht deze zichtbaar te dragen. Verder was er een onderscheid tussen burgers naargelang het belang om wapens te dragen. Had men een bijzondere publieke taak, dan kon dit bij het gerecht worden geregistreerd, als een wapenverlof *avant la lettre*. Vreemdelingen kenden juist extra beperkingen. Buiten de stad waren deze reizigers vooral op zichzelf aangewezen en was het dragen van wapens legitiem. Maar alleen onder bijzondere omstandigheden mochten zij volledig uitgerust de stad in. Zoals in 1449 de broer van een gedode baljuw die in Holland vreesde voor zijn leven. Hij mocht samen met vier personen 'pansiers, huven [pothelmen, JHM] ende lange messen dragen', maar de Bourgondische hertog Filips de Goede had wel bepaald dat deze alleen 'vredelicker en redelicker' – vreedzaam en redelijkerwijs – ter zelfverdediging mochten worden aangewend.¹³

¹⁰ J.P. Puype & H. Stevens, *Wapens van ridders en landsknechten in het Nederlands Legermuseum*, Delft: Eburon 2010, p. 96; J. Punt, 'Van slagzwaard tot wandelsabel. De ontwikkeling van het gevestwapen in Nederland, 1100-2016', in: J.M.F. Willemsen & L.W.S.W. Amkreutz, *Vlijmscherp verleden, het zwaard als wapen en symbool*, Leiden: Rijksmuseum van Oudheden 2016, p. 62.

¹¹ S. Moser, 'Eine karolingerzeitliche Spatha des 8. Jahrhunderts aus Enns und eine Bauernwehr des 15. Jahrhunderts', *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* vol. 146a 2001, p. 271; Gevaert 2016, p. 134.

¹² Puype & Stevens 2010, p. 159-160.

¹³ Glaudemans 2004, p. 113-114.

Dolken en 'steekmessen' waren veelal ongewenst, waarbij de klinglengte een belangrijke rol speelde bij de beoordeling hiervan.¹⁴ In het stadskeur – de lokale regelgeving – van Amsterdam van 6 mei 1459 valt bijvoorbeeld te lezen 'dat nyemant en moet messen dragen dan ix duymbreet lange [ca. 22 centimeter, JHM]'. Daarvoor hing aan het stadhuis een maat waarmee gecontroleerd kon worden of een mes niet 'over de schreef' ging – te lang was – waarbij tevens de stompe punt niet dieper dan een vingerbreed – ongeveer anderhalve centimeter – in een gat mocht verdwijnen, want smalle steekmessen waren gevaarlijker en daarom niet toegestaan.¹⁵ Dit soort verboden zaken werd dan door de handhavers bij controleposten in beslag genomen en mogelijk ook definitief afgenomen. Dit zou een goede verklaring kunnen zijn voor de vondst van 79 dolk(fragment) en – waaronder 49 klootdolken uit de vijftiende eeuw – bij de Nieuwe Brug tijdens het archeologisch onderzoek (2003-2009) gedurende de aanleg van de Amsterdamse Noord/Zuidlijn. Vermoedelijk was bij de vindplaats destijds zo'n controlepost aanwezig.¹⁶

3. De herbergier als onbezoldigd handhaver

Het afnemen van deze wapens kon wel onredelijk zijn jegens de reiziger. Een wapen was binnen de stad voor een vreemdeling mogelijk ongewenst, maar daarbuiten was het voor de eigen veiligheid onontbeerlijk. In Zierikzee moesten reizigers daarom op grond van artikel XII van het Keurboek van 1485 hun wapens in de herberg in bewaring geven. Nadat zij waren aangekomen 'te wagene ofte scepe, die sullen terstont hoir wapenen ofleggen in hoir herberge, ende van dane wederomme hoir wapenen mogen dragen mit hem als zy reysen willen; wel verstaende dat hyerinne niet begrepen en zijn die se mit rechte dragen mogen, alle dinck sonder argelist.'¹⁷ Ook in de Amsterdamse stadskeuren van 1492 en 1494 kregen reizigers van buiten een dergelijk draagverbod voor lange messen aan de zijde of ander wapentuig in de hand, behalve dan om zich van de stadspoort naar de herberg te begeven en terug. In de herberg moest het wapentuig worden afgegeven. De waard had hierover een informatieplicht en verzaakte deze hierin, dan werd – opmerkelijk genoeg – het wapen van de vreemdeling geconfisqueerd. In 1496 verviel de informatieplicht van de waard. Bovendien kon de vreemdeling bij de schout om een ontheffing van het wapenverbod vragen. In 1510 en 1517 werd de regelgeving echter weer aangescherpt, waaronder het zwaarder bestraffen van herbergiers die nalatig waren in hun toebedeelde taak. Later volgde een avondklok voor vreemdelingen en wederom een draagverbod voor lange messen.¹⁸

¹⁴ Puype & Stevens 2010, p. 159; Claudemans 2004, p. 112-113.

¹⁵ Het uit 1413 stammende en tot 1494 bijgehouden keurboek is te raadplegen in het Stadarchief Amsterdam, toegang ZKWA00148000035, <https://www.amsterdam.nl/stadsarchief/stukken/orde/lange-messen/>.

¹⁶ J. Gawronski & P. Kranendonk, *Spui. Catalogus archeologische vondsten Noord/Zuidlijn Amsterdam*, Amsterdam: Van Zoetendaal 2018, p. 24.

¹⁷ W. Bezemer & A.S. De Blécourt, *Rechtsbronnen van Zierikzee*, 's-Gravenhage: Nijhoff 1908, p. 231-232.

¹⁸ M. Hell, *De Amsterdamse herberg (1450-1800): Geestrijk centrum van het openbare leven* (diss. Amsterdam UvA), Amsterdam: 2017, p. 30, 32.

Het ontwijken van deze regelgeving was soms met enige creativiteit mogelijk, door bijvoorbeeld te variëren in de vorm of lengte van de kling. Een ‘*Panzerstecher*’ – een steekwapen met een uiterst smalle en lange kling dat vanwege de vierkante doorsnede ernstige verwondingen veroorzaakte – kon dan toch worden toegelaten zolang deze een eensnijdende kling had die de maximaal toegestane lengte niet overschreed.¹⁹

4. Van mantelzwaard tot reispistool

De reizigers brachten ook nieuwe ontwikkelingen in wapendracht mee. Begin zestiende eeuw raakte vanuit Spanje – de Lage Landen waren immers via het Huis Habsburg hiermee verbonden – een ander soort zwaard in zwang: het mantelzwaard. Dit was een dun zwaard met een relatief zware kling waarbij het gevest met beugels werd beschermd. Dit mantelzwaard was voor burgers bedoeld. De Spaanse benaming ‘*espada ropera*’ verbasterde tot ‘rapier’. De rapier ontwikkelde zich later tot de sierdegen, dat ondanks de verbloemende benaming wel degelijk een dodelijk wapen was. Wel was het zo dat dit soort wapens gaandeweg exclusiever werd, meer voorbehouden aan heren van stand.²⁰ Een ander fenomeen was de opkomst van draagbare en makkelijk hanteerbare vuurwapens. Begin zestiende eeuw kwam het radslotpistool op (een van de overvallers draagt op afbeelding 1 zo’n wapen) en in de zeventiende eeuw volgde het vuursteensysteem waardoor vuurwapens breed toepasbaar werden voor de civiele markt in de vorm van onder andere donderbussen, zakpistolen en reispistolen.²¹

Al die wapens – messen, degens en pistolen – leidden wel tot dodelijke slachtoffers, met name bij kroeggevechten waarbij men de eigen eer wilde verdedigen. De lagere klassen vochten met messen, de hogere met degens. In Amsterdam nam het aantal dodelijke slachtoffers toe, van rond vijf per jaar begin zeventiende eeuw naar achttien per jaar eind zeventiende eeuw. Circa zestig procent van de levensdelicten in de periode 1651-1750 kwam voort uit conflicten tussen onbekenden in een drinkhuis of op straat.²² Daarom vaardigde het stadsbestuur in 1668 en 1674 nieuwe keuren uit, waaronder een verbod op openbare wapendracht in de stad, in 1677 gevolgd door een specifiek verbod op het openlijk dragen van degens. Verder moesten gasten bij binnenkomst in een herberg nog altijd hun wapens afgeven aan de waard, de aloude vijftiende-eeuwse wapenbepaling. Deze werden in een mand aan het plafond gehangen, zoals ook te zien is op het schilderij *In Weelde Siet Toe* van Jan Steen uit 1663. Desondanks bleven de wapens een probleem; kleine steekwapens verstopte men in de mouw en grotere onder de mantel. Pas in het tweede kwart van de achttiende eeuw daalde in Amsterdam het aantal dodelijke slachtoffers weer naar vier per jaar.²³

19 Puype & Stevens 2010, p. 159; Punt 2016, p. 60; Glaudemans 2004, p. 112-113.

20 Puype & Stevens 2010, p. 96; Punt 2016, p. 62.

21 R.T.W. Kempers, *Antieke vuurwapens*, Bussum: Unieboek 1977, p. 14-15.

22 Hell 2017, p. 261.

23 Hell 2017, p. 261-262.

5. Academische reizigers

Vanaf 1575 werden in de Noordelijke Nederlanden verschillende universiteiten opgericht. Dit leidde tot een bijzondere categorie reizigers: hoogleraren en studenten. Voor het geven en volgen van onderwijs trok men namelijk van stad naar stad. Ook was er veel internationaal verkeer, *'peregrinatio academica'* (academisch verblijf in het buitenland) genaamd.²⁴

Afbeelding 4. Pieter Schenk (toegeschreven aan), 'Groninger student' bewapend met degen, ca. 1700, ets, Rijksmuseum Amsterdam (RP-P-OB-82.949).

De academische gemeenschap was geprivilegieerd. Men viel in de meeste steden onder jurisdictie van de Academische Senaat, dat als 'Forum Academicum Privilegiatum' hen beschermde tegen de strenge straffen van de stedelijke autoriteiten. In Leiden en Groningen bezat de academische vierschaar zelfs hoge jurisdictie, waar-

24 J.Ph. De Monté ver Loren & J.E. Spruit, *Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*, Deventer: Kluwer 2000, p. 288-289.

onder lijfstraffelijke zaken.²⁵ Verder hoefde de academische gemeenschap bijvoorbeeld geen belasting of accijnzen te betalen en mocht men ook binnen de stad een wapen dragen – een degen om zich van het gewone volk te onderscheiden – wat ook voor de buitenlanders gold.²⁶

Met die geprivilegieerde positie werd niet altijd correct omgegaan. Een geliefde studentenpesterij jegens de burgerij en om de stedelijke ordehandhavers uit te dagen was het ‘kratsen’, het met de degen over de straat slijpen totdat de vonken er vanaf vlogen.²⁷ Ernstiger was het duelleren – soms voor de eer, maar vaker als tijdverdrijf – waarbij ook slachtoffers vielen. Daarom kwamen zowel de academische als de stedelijke en gewestelijke overheden diverse keren met wapenverordeningen die soms het bezit en soms het dragen van wapens beperkten. Al was de beperking soms slechts dat men niet met *getrokken* wapen over straat mocht gaan, opdat zelfverdediging nog wel mogelijk was.²⁸

Ook de toegenomen populariteit van vuurwapens onder Leidse studenten leidde tot zorgen. Daarom verbood in 1659 een plakkaat hen ‘het dragen of gebruycken by dage ofte by nachte van eenige pistolen, sack-pistoolkens ofte andere diergelijcke wapenen’.²⁹ Het privilege van wapendracht bleef echter – zeker voor de adellijke studenten – gedurende en zelfs nog even na de Republiek bestaan en verviel pas met het *Organiek Besluit* van 1815, waarin de inrichting van het hoger onderwijs werd geregeld.³⁰

6. Verborgens wapens

Gelet op de beperkte ruimte in deze bijdrage moeten we de pas versnellen en gaan we met zevenmijlslarzen door de eeuwen heen. Zo kan kort worden gememoreerd dat eind achttiende eeuw het gevestwapen bij de civiele kleding uit de mode raakte en halverwege de negentiende eeuw het als wapen voornamelijk werd gebruikt door leger, marine, politie en schutterijen.³¹ Aangekomen in de tweede helft van de negentiende eeuw zijn de gevestwapens verdrongen door de vuurwapens. Deze zijn

25 I. Matthey, *Het duel in de Nederlandse geschiedenis*. Zutphen: Walburg Pers 2012, p. 213-214.

26 J.E. Hoorn, *De stem van de student: Nederlandse studentenbladen in de negentiende eeuw* (diss. Groningen), Groningen: Rijksuniversiteit Groningen 2016, p. 21; Matthey 2012, p. 245.

27 M. Zoeteman, *De studentenpopulatie van de Leidse universiteit, 1575-1812. ‘Een volk op zyn Siams gekleet eenige mylen van Den Haag woonende’*, (diss. Leiden), Leiden: Leiden University Press 2011, p. 353, 401; Matthey 2012, p. 247, 255.

28 I. Matthey 2012, p. 80, 211-219, 245-278; A. Pegtel, ‘Hoe studenten, drank en ontgroeningen metgezellen werden’, *Historisch Nieuwsblad*, 2007-3.

29 Matthey 2012, p. 212.

30 Hoorn 2016, p. 21; Matthey 2012, p. 216.

31 Punt 2016, p. 62.

door de massaproductie voor een breder publiek toegankelijk geworden, maar ook gebruiksvriendelijker door de ontwikkeling van eerst het percussiesysteem en later de eenheidspatroon, zodat meerdere schoten konden worden afgevuurd.³² Reizigers konden eenvoudig een revolver in de jaszak of handtas meenemen. Ook werden er combinatiewapens geproduceerd, zoals met een boksbeugel of mes, maar ook verborgen vuurwapens waaronder wandelstokken met een vuurwapen in het handvat, als modernere variant op de al bestaande degenstok waar reizigers mee op pad gingen (afbeelding 5).³³

Afbeelding 5. Wandelstok met 6-schotsrevolver, gecombineerd met dolk, Nationaal Militair Museum, Soesterberg (006377).

Het was dan ook niet opmerkelijk dat de Nederlandse kunstschilder Vincent van Gogh een revolver bij zich had waarmee hij zichzelf op 27 juli 1890 in het Franse Auvers-sur-Oise dodelijk verwondde. Als kunstenaar reisde hij immers veel en trok hij vaak de natuur in.

1890 was ook het jaar dat de eerste moderne wapenwetgeving – de ‘Wapenwet 1890’ – tot stand kwam. De volledige naam hiervan luidde *Wet van 9 mei 1890 houdende verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen*. Zoals uit de naam kan worden opgemaakt, beperkte deze alleen het *dragen* van wapens op de openbare weg en voor het publiek toegankelijke plaatsen, zoals tijdens manifestaties. Sinds de invoering van het Wetboek van Strafrecht in 1886 was dit namelijk niet geregeld en was er discussie of dit nationaal of lokaal moest worden gereguleerd. De opkomst van het socialisme, de internationale contacten en de revolutionaire dreiging vanuit een aantal militante stromingen hiervan leidden uiteindelijk tot deze wet.³⁴

Ferdinand Domela Nieuwenhuis, Kamerlid voor de Sociaal-Democratische Bond, stelde tijdens de behandeling van deze wet dat dit in feite een gelegenheidswet was, ‘een socialistenwet’. Minister van Justitie Gustave Ruijs de Beerenbrouck had immers zelf aangegeven dat hij de wet ‘in de tegenwoordige tijdsomstandigheden

32 F. Wilkinson, *Vuistvuurwapens*, Helmond: Michon 1994, p. 6-7; 16-17, 23-25.

33 Wilkinson 1994, p. 25.

34 G.W. van der Feltz, *Wet van 9 mei 1890 (Staatsblad n°. 81) houdende verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen, van aantekeningen voorzien*, 's Gravenhage: Gebr. Belifante 1891, p. 5-7; J.H. Maat, ‘Uit vrees voor de ‘Kladderadatsch’, Vuurwapenbezit aan banden gelegd’, *Historisch Nieuwsblad*, december 2019, p. 59-64.

nodig' achtte. De minister ontkende de beschuldiging van gelegenheidswetgeving ten stelligste en beriep zich zelfs op een vroege voorloper van deze wet, namelijk de ordonnantie van 1459 door Filips de Goede.³⁵ Hierin werd bepaald dat in Vlaanderen: 'Niemanden, dan die syn van de justitie, ofte de selven assisteren, mogen gaen bij daghe, noch bij nachte in gewijde, ofte ongewijde plaetsen, binnen de steden, noch ten platten lande, met eenighe booghen, handt-, voet-, ofte armbogen, Pijcken, Calven met tacken, Glizernen, Bremessen, Houweren, Goudsen, Herhameren, Palskeren binnen met ijzer, langhe Messen, langhe Daggen, 't zijnde in de snede langer als twee voeten.'³⁶ Het draagverbod uit de *Wapenwet 1890* gold niet voor allerlei aangewezen overheidsfunctionarissen en evenmin voor jagers, vissers en tal van andere vergunninghouders.³⁷

In de negentiende eeuw ontdekten reizigers ook de *velocipede*, de fiets. Zeker in het begin leidde dit nogal eens tot geschrokken vee, boerenknechten en honden. Zo ontstond een markt voor de 'velo dog' of wielrijders revolver/pistool, in verschillende uitvoeringen die kogels, kurk – 'bijzonder geschikt voor het weggagen der honden' – of cayennepeperpoeder afschoten. Dit goedje werd ook gebruikt in de 'schijndoodpistolen', waarmee een tegenstander tijdelijk kon worden uitgeschakeld als pepperspray *avant la lettre*. Het verzendhuis *Karel Lengs & Zonen* uit Tegelen gaf in haar *Leonidas Prijscourant* uit 1913 een interessant beeld van het ruime aanbod en de moderne manier waarop dit – via een postwissel – eenvoudig uit een catalogus kon worden besteld. Buiten de tientallen vuurwapens behoorden ook de ploertendoder en de boksbeugel tot het aanbod, met als speciale vermelding de 'levensverdediger': 'het beste en soliedste verdedigingsmiddel voor iedereen – zeer practisch' (afbeelding 6).³⁸ Dit was een metalen gewicht aan een polsband, waarmee men een aanvaller van zich af kon slaan.

35 *Handelingen II* 1889/90, p. 1097-1116, 28-03-1890, Verbodsbepalingen tegen het dragen van wapenen (*Wapenwet 1890*).

36 V. Fris, *Nieuwe oorkonden betreffende den opstand van Gent tegen Philips den Goede*, Gent: Geirnaert-Vandesteene, 1906, p. 210; Artikel 16 Ord. Philippi Boni, 14 augustus 1459, zoals genoemd in: A. Anselmo, *Codex Belgicus seu ius edictale a principibus Belgarum sancitum: Ofte de nederlandsche, nieuwe soo gheestelycke, als wereltlycke rechten, ghetrocken uyt de vier placcaetboecken tot Gendt ende Antwerpen uytghegeven*, Antwerpen: Petrus Bellerus 1662, p. 263.

37 H.J.B. Sackers, *Wet wapens en munitie*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 42.

38 *Leonidas Prijscourant* 1913, Tegelen: Karel Lengs & Zonen 1913, Laren: Skarabee 1973 (facs.uitg.), p. 70-76.

Afbeelding 6. Levensverdediger (voorloper 'monkeyfist') en ploertendooder in Leonidas Prijscourant 1913, Tegelen: Karel Lengs & Zonen 1913, Laren Skarabee 1973 (facs.uitg.), p. 75.

7. Ter afsluiting: Monkeyfist

Met de vuurwapenwet 1919 werd ook het vuurwapenbezit aan banden gelegd, later gevolgd door verschillende wetten en bepalingen die zaken als de hiervoor genoemde boksbeugels, ploertendoders en busjes pepperspray gingen verbieden, vaak naar aanleiding van incidenten.³⁹ Deze toenemende regulering past historisch gezien bij een overheid die de veiligheid in de openbare ruimte steeds beter wist te garan-

³⁹ Zie: Sackers 2020, hoofdstuk 5.

deren. Maar daar waar de overheid dit niet kon, hadden burgers redenen om zich te bewapenen en te verdedigen.

In enkele situaties is dit nog steeds actueel. Zo heeft de wetgever overwogen dat het geweldsmonopolie van de overheid niet als absoluut wordt beschouwd: 'Het biedt ruimte voor het toestaan van gewapende zelfbescherming, maar alleen dan wanneer er een zorgplicht van de overheid bestaat die niet toereikend kan worden nagekomen. Voorts geldt dat bij het toelaten van vormen van gewapende zelfbescherming de overheid door regulering en toezicht moet zorgen voor voldoende waarborgen. Het geweldsmonopolie van de overheid houdt niet in dat alleen de overheid geweld mag toepassen, maar dat die overheid bepaalt wie onder welke condities daartoe gerechtigd is.'⁴⁰ Hierbij valt te denken aan poolreizigers die met ijsberen geconfronteerd kunnen worden en zeevarenden die zich in piraterijrisicogebieden begeven.⁴¹

Toch kan worden gesteld dat in het algemeen voor reizigers die langs 's heeren wegen gaan geen wapens meer legaal beschikbaar zijn. Of de moderne variant van de 'levensverdediger' moet zo worden beschouwd, in de uitvoering als sleutelhanger van *paracord*, onder buitensporters en backpackers ook wel bekend als 'monkey-fist'.⁴²

⁴⁰ Integraal Afwegingskader Regeling bescherming koopvaardij, 19 oktober 2021, p. 2.

⁴¹ Paragraaf 6.2 Circulaire wapens en munitie 2019 en de op 1 februari 2022 inwerking getreden Wet ter Bescherming Koopvaardij.

⁴² Al is deze wel onder categorie IV sub 7 van art. 2 Wet wapens en munitie te beschouwen.

Bijzonderheden in het strafrecht

Liber amicorum Henny Sackers

Redactie

Bjorn Eggen
Masha Fedorova
Piet Hein van Kempen
Ad Machielse
Paul Vegter

 Wolters Kluwer

Deventer – 2022

Volledige citeerwijze: B.V.G. Eggen e.a., *Bijzonderheden in het strafrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2022.

Het complete productaanbod vindt u in de online webshop: www.wolterskluwer.nl/shop.

Ontwerp omslag: Hans Roenhorst, H2rplus

ISBN 978 90 13 16994 2
NUR 824-401

© 2022, Wolters Kluwer Nederland B.V., B.V.G. Eggen, M.I. Fedorova, P.H.P.H.M.C. van Kempen, A.J. Machielse & P.C. Vegter

Onze klantenservice kunt u bereiken via: www.wolterskluwer.nl/klantenservice.

Auteur(s) en uitgever houden zich aanbevolen voor inhoudelijke opmerkingen en suggesties. Deze kunt u sturen naar: boeken-NL@wolterskluwer.com.

Alle rechten in deze uitgave zijn voorbehouden aan Wolters Kluwer Nederland B.V. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Wolters Kluwer Nederland B.V.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van art. 16h t/m 16m Auteurswet 1912. Besluit van 27 november 2002, Stb. 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl).

Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en Wolters Kluwer Nederland B.V. geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten en onvolkomenheden, noch voor gevolgen hiervan.

Op alle aanbiedingen en overeenkomsten van Wolters Kluwer Nederland B.V. zijn van toepassing de Algemene Voorwaarden van Wolters Kluwer Nederland B.V. U kunt deze raadplegen via: wolterskluwer.com/nl-nl/solutions/nederland/algemene-voorwaarden.

Indien Wolters Kluwer Nederland B.V. persoonsgegevens verkrijgt, is daarop het privacybeleid van Wolters Kluwer Nederland B.V. van toepassing. Dit is raadpleegbaar via: wolterskluwer.com/nl-nl/privacy-cookies.

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	V
Lang, langer, langst? <i>Jeppie Balkema</i>	I
Zedendelicten in een veranderende samenleving <i>Edwin Bleichrodt & Ineke van Wijk</i>	9
De (strafrechtelijke) onschendbaarheid van de Koning. Tijd voor verandering? <i>Paul Bovend'Eert</i>	19
Gemeentelijk strafrecht <i>Hansko Broeksteeg</i>	27
'Ugly mugs': strafrechtelijke persoonsgegevens en strafrechtelijke samenwerkingsverbanden <i>Ybo Buruma</i>	37
De afstandelijke rechter <i>Geert Corstens</i>	49
Het zwaard van het bestuursrecht. Over rechtsbescherming en (punitieve) handhaving anno 2022 <i>Jan Crijns & Michiel van Emmerik</i>	57
Pandemisch strafrecht: tijdelijk fenomeen of nieuwe realiteit? <i>Marieke Dubelaar, Maartje Krabbe & Sjarai Lestrade</i>	69
De kunst van het vragen <i>Wilma Duijst</i>	89
De burgemeester in het geweer <i>Bjorn Eggen & Rian de Jong</i>	97
Salduz plus: verhoorbijstand in fiscale boetezaken <i>Anke Feenstra & Luce Smithuijsen</i>	111
De Nederlandse strafrechter als Europese rechter: van nemo tenetur en betekening als oorzaak van spanning binnen de rechtspraak <i>Arthur Hartmann</i>	123
Bevelen in veelvoud en soorten: een analyse <i>Hub. Hennekens</i>	135

Over de kennis van het Duitse nationaalsocialistische strafrecht in Nederland in de jaren dertig van de 20 ^e eeuw <i>Corjo Jansen</i>	145
Cannabisregulering en de rechtvaardigingsgrond in artikel 2 lid 1 van Kaderbesluit 2004/757/JBZ <i>Piet Hein van Kempen & Masha Fedorova</i>	161
De boetebeschikking: een bijzonder besluit, en dat is het <i>Rens Koenraad</i>	173
De wijkrechtbank Eindhoven: een bijzondere aanpak bij multiproblematiek <i>Thomas Kraniotis</i>	185
Een wapen voor onderweg. Over wapendracht langs 's heeren wegen en de regulering hiervan <i>Johri Maat</i>	195
Bijzonder blauw recht <i>Ad Machielse</i>	209
Het forensisch stoornisbegrip, hoeksteen en stootsteen <i>Hjalmar van Marle</i>	219
Kritische kanttekeningen bij het veiligheidsnarratief binnen detentie <i>Sonja Meijer & Masja van Meeteren</i>	233
'Modernisering' van de beroepsontzetting <i>Paul Mevis</i>	249
Het kwalijke van het voorhanden hebben van een vuurwapen en de aanpak daarvan <i>Joost Nan & Pieter Verrest</i>	259
Bestuursrecht en strafrecht als conflicterende institutionele logica's; op zoek naar disciplineoverstijgende concepten <i>Renze Salet & Jan Terpstra</i>	271
Richtinggevende rechtspraak over strafrechtelijke sancties <i>Paul Vegter</i>	281
Toezicht en handhaving op de grensvlakken van drie samenhangende sectoren <i>Arnold Versteeg</i>	291
Tussen bestuursrecht en strafrecht: de educatieve maatregel gedrag en verkeer als bestraffende sanctie? <i>Benny van der Vorm</i>	303
HOOFDFUNCTIES VAN DE AUTEURS	313

Hoofdfuncties van de auteurs

mr. J.P. (Jeppe) Balkema, oud-raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden.

prof. mr. F.W. (Edwin) Bleichrodt, procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden en hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

prof. mr. P.P.T. (Paul) Bovend'Eert, hoogleraar staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. J.L.W. (Hansko) Broeksteeg, hoogleraar staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. Y. (Ybo) Buruma, raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden en hoogleraar rechtsstaat aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. G.J.M. (Geert) Corstens, oud-president van de Hoge Raad der Nederlanden en emeritus hoogleraar straf(proces)recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. J.H. (Jan) Crijns, hoogleraar straf- en strafprocesrecht aan de Universiteit Leiden en raadsheer-plaatsvervanger in het gerechtshof Den Haag.

prof. mr. M.J. (Marieke) Dubelaar, hoogleraar straf- en strafprocesrecht, in het bijzonder conflictoplossing aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. dr. W. (Wilma) Duijst, bijzonder hoogleraar forensische geneeskunde en gezondheidsstrafrecht aan de Universiteit Maastricht.

mr. B.V.G. (Bjorn) Eggen, docent strafrecht en onderzoeker aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. dr. M.L. (Michiel) van Emmerik, universitair hoofddocent staats- en bestuursrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. M.I. (Masha) Fedorova, hoogleraar straf(proces)recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. dr. A.A. (Anke) Feenstra, advocaat bij Hertoghs advocaten.

mr. dr. A.R. (Arthur) Hartmann, senior-raadsheer in het gerechtshof 's-Hertogenbosch.

prof. mr. H.Ph.J.A.M. (Hub.) Hennekens, emeritus hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Radboud Universiteit en oud-lid van de Raad van State.

prof. mr. (Corjo) Jansen, hoogleraar rechtsgeschiedenis en burgerlijk recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. dr. M.A.D.W. (Rian) de Jong, universitair hoofddocent staatsrecht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. P.H.P.H.M.C. (Piet Hein) van Kempen, hoogleraar straf(proces)recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. dr. L.M. (Rens) Koenraad, universitair docent aan de Open Universiteit en Tilburg University.

mr. dr. M.J.M. (Maartje) Krabbe, universitair docent aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. dr. T (Thomas) Kraniotis, senior-rechter in de rechtbank Oost-Brabant.

mr. dr. S.M.A. (Sjarai) Lestrade, universitair hoofddocent aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. J.H. (Johri) Maat, werkzaam bij de Rijksoverheid en buitenpromovendus aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. A.J. (Ad) Machielse, emeritus hoogleraar straf(proces)recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen en oud-advocaat-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden.

prof. dr. H.J.C. (Hjalmar) van Marle, emeritus hoogleraar forensische psychiatrie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en Erasmus Medisch Centrum en Erasmus Universiteit Rotterdam.

prof. dr. M.J. (Majsa) van Meeteren, hoogleraar criminologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. dr. Mr. S. (Sonja) Meijer, hoogleraar penitentiair recht aan de Radboud Universiteit en universitair docent straf(proces)recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

prof. mr. P.A.M. (Paul) Mevis, hoogleraar straf(proces)recht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

prof. mr. J.S. (Joost) Nan, hoogleraar straf(proces)recht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

mr. dr. R. (Renze) Salet, universitair docent criminologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

mr. L.M. (Luce) Smithuijsen, advocaat bij Hertoghs advocaten.

prof. dr. ir. J.B. (Jan) Terpstra, emeritus hoogleraar criminologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen en fellow verbonden aan de Vrije Universiteit te Brussel.

prof. mr. P.C. (Paul) Vegter, advocaat-generaal in buitengewone dienst bij het parket bij de Hoge Raad der Nederlanden en emeritus hoogleraar penitentiair recht aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

prof. mr. P.A.M. (Pieter) Verrest, hoogleraar straf(proces)recht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

mr. A.J.H.W.M. (Arnold) Versteeg, advocaat bij Macro & Versteeg.

mr. dr. drs. B. (Benny) van der Vorm, universitair docent straf(proces)recht, verbonden aan het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen en het Moutaigne Centrum voor Rechtsstaat en Rechtspleging van de Universiteit Utrecht.

mr. I. (Ineke) van Wijk, medewerkster bij het kabinet van de procureur-generaal.